

úgy oktassa és buzdítsa a népet,
ahogy a hant
alól engem és őket int, oktat, tanít
évtizedek múltán évszázakig
egy ragyogó hang ma is: a tiétek!

Székelyudvarhely: 375 év

A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Liceum ez év októberében ünnepli alapításának 375. évfordulóját. Jó alkalmat szolgáltat ez arra, hogy a mai felnőttek és diákok felé közvetítsük mindazokat az ismereteket, amelyeket ezzel a nagymúltú intézménnyel kapcsolatban számbavehetünk. Egy lelkes tanári bizottság (Varró Gizella, Papp András, Fejér Mihály, Dobos Ferenc) összeállította az ünneplő iskola rövid történetét, gazdag forrásanyag és más dokumentáció közlésével. Ebből emelem ki a következőket:

A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Liceum alapítási éve 1593. Az erre vonatkozó hiteles dokumentumokat Bitay Árpád professzor 1930—1931-ben végzett kutatásai tárták fel.

A jezsuita rend 1583-tól kezdve Annuae Litterae Societatis Jesu: ad patres et fratres eiusdem Societatis címen évente helyzetjelentést adott ki az egész világon elterjedt rend házairól és misszióiról. A jelentés 1593-ra vonatkozó részében olvashatjuk: „Studiosi iam in schola catholica sub cura nostri Patris ad centum numerantur“ (Veress Endre: Fontes Rerum Transylvanicarum. Budapest, 1921. V. 39). 1593-ban tehát az iskolának már mintegy száz tanulója van. Az iskola megalapítója Marosvásárhelyi Gergely jezsuita volt, Canisius kiskatéjának magyar fordítója. Az iskolában latin nyelven folyt a tanítás két és fél évszázadon át. Carillo Alfonz jelentése a jezsuiták 1593. évi erdélyi tevékenységéről az iskola jellegére is utal: „Udvarheliae a sacerdote nostro 250 ad catholicam fidem aggregati... Ibidem aperto ludo litterario facile centum adolescentuli ad nostram disciplinam se contulerunt...“ A ludus litterarius és a schola kifejezéseken a középiskolai fokon álló gimnáziumi oktatást értették. Iskolánk már 1593-ban a középiskola nagy részét is magába foglalta, az elemi iskola mellett.

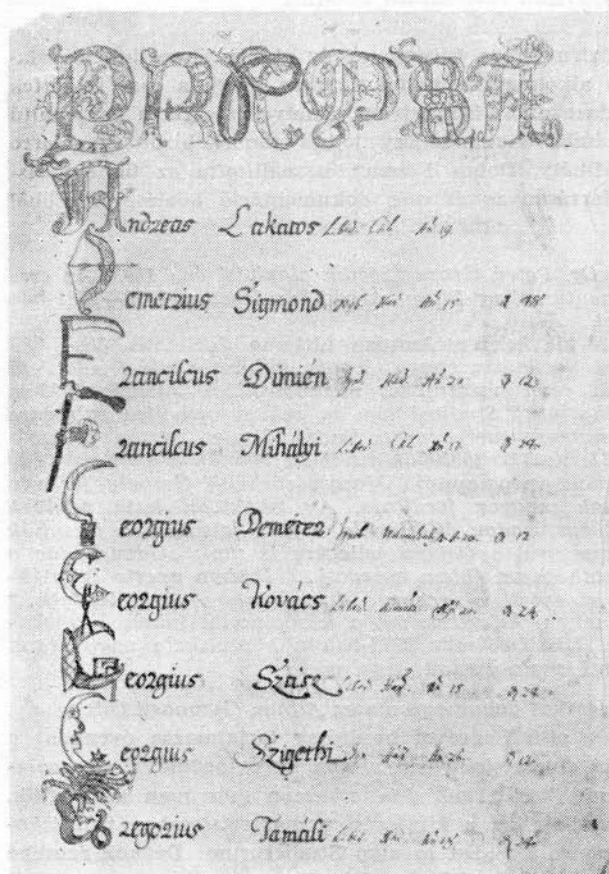
A régi gimnázium életének értékes dokumentuma az *Album Gymnasii Udvarhely*. Ez 1689-től az 1831—32-es tanév első félévével bezárólag tartalmazza évenként a tanárok és tanulók névsorát. Az elveszetteknek hitt album az évfordulóval kapcsolatos előkészületek során véletlenül került elő. (Ma albumon már nem azt értjük, mint a latin szóhasználatban, amikor ezt a kifejezést a mai értelemben vett iskolai anyagkönyv megjelölésére használták. „Est in albo Studiosorum: Deákok rendibe béiratott“ — olvassuk az album szónál Pápai Páriz Ferenc latin—magyar szótárában.)

Az albumot 1689-ben kezdték írni, amikor a gimnázium igazgatója Szárhegyi Mihály volt, tanárai pedig Majthényi László és Adorján János. Megkapó az a gondosság és rendszeresség, mondhatnám: szeretet, amellyel évről évre, a kuruc-labanc háborúk három évét (1704—1706) kivéve, a gimnázium legjobb íráskészségű tanulói vezették az albumot. Egyes lapokon szemét gyönyörködtetőek a szépen rajzolt iniciálék, amelyek megformálásában gazdagon érvényesült az albumíró diák képzelete.

Miért értékes iskolatörténeti — mondhatjuk kortörténeti — dokumentum a székelyudvarhelyi gimnázium vaskos, könyvalakú albuma?

Elsősorban is pontos adatokat szolgáltat a tárgyalt időszakban a tanulók létszámáról. Az album tanúsága szerint a székelyudvarhelyi gimnáziumnak 1689-ben a gimnázium négy felső osztályában 73, az alsó osztályok tanulóival együtt pedig 125 diákja volt. A tanulólétszám az évek során elég nagy ingadozást mutat: a legmagasabb szintet 1743-ban (228), 1752-ben (213), 1759-ben (206) és 1767-ben (215) éri el. Más esztendőekben a létszám száz körül van.

Az album tájékoztat a gimnázium szerkezetéről is a tárgyalt időszakban. Az Erdély más városaiban (Gyulafehérváron, Kolozsvárt, Marosvásárhelyt) működő

Az Album Gymnasii Udvarhelyi egyik lapja

azonos fokú és rendeltetésű iskolákhoz hasonlóan a székelyudvarhelyi gimnázium 1736-ig az elemi osztályokon kívül négy osztályt foglalt magába úgymint a: *Syntaxistae*, *Grammatistae*, *Principistae*, *Parvistae* osztályt. 1736-tól az osztályok száma kettővel növekszik, a szónoklati (retorikai) és költészeti (poétikai) osztállyal. 1743-ban már „fizikai“ és „logikai“ osztályok is működtek. 1593 és 1774 között az intézet élén a jezsuita plébános állott, akit a tanárokkal együtt maga a rendfőnök nevezett ki. Mindenik osztálynak külön tanára volt, néha egy tanárra két osztály is jutott.

Érdekes következtetésekre juthatunk, ha az album alapján a tanulók társadalmi összetételét elemezzük. Csupán két évben — egymástól távoli időszakban — végezzünk összehasonlítást a példa kedvéért. 1691-ben a Syntaxistae osztályban 13 tanulóból 1 praenobilis, 11 nobilis, 1 ignobilis. 1814-ben ugyanezen osztály 11 tanulója közül 2 praenobilis, 5 nobilis, 3 civis, 1 civis armenus. Az album megörökítette évek folyamán nyomon követhető a szabados, majd a polgári elemek számának szaporodása, ami híven tükrözi a társadalmi életben végbement átalakulásokat. A tanulók döntő többségét ugyan mindvégig a székely kiváltságosok (főnemese és nemese) fia alkották, de előfordulnak lépten-nyomon más társadalmi helyzetű tanulók is.

Az album adatainak elemzése alapján — néhány év kivételével — megállapíthatjuk a tanulók nemzetiségét és azokat a vidékeket, sok esetben pontosan a helységeket is, ahonnan rekrutálódtak. Bár az intézmény hosszú ideig katolikus volt, falai közt nem kizárólag katolikus vallású és nemcsak székely vagy magyar nemzetiségű ifjak tanultak. A tanulók zöme a székelyekből került ki, de számos esztendőkből találunk román és szász (német) tanulókat is. Az osztálynévsorokban először 1696-ban tűnik fel román tanuló: *Nicolaus Csokany valachus udvarhelyszekiensis*, majd később 1701-ben *Andreas Bukorfi, valachus Comit. Alb., 1708-ban Nicolaus Trifuy, valachus ignobilis ex Zetelaka, Ladislaus Fogarasi alias Molnár, nobilis valachus Fogarasiensis, Cristophorus Jonas nobilis valachus Fogarasiensis*, és így tovább. Mint századokon át ápolt értékes hagyományt tarthatjuk számon és mutathatjuk fel a mai nemzedékeknek a különböző nemzetiségű tanulók testvéri közösségét az oktatás és a kultúra terjesztésének e fontos intézményében.

Újra az évfordulóra elkészült rövid iskolatörténet megállapításait kivonatolom:

Az alapítási évtől kezdve egészen 1774-ig a jezsuiták tartották fenn az iskolát. A rend feloszlata után az erdélyi főkormányzók kebelében alakult *Catholica Commissio* vette át az iskola gondozását.

1809-től 1831-ig az iskola a „*Gymnasium regium*” nevet viselte. Az 1848—1849-es polgári demokratikus forradalom utáni önkényuralom első évében nem volt tanítás, azonban 1850 novemberében az iskolát újra megnyitják, és tanítási nyelve a latin helyett a magyar nyelv lesz. Ettől kezdve az iskolát fokozatosan főgimnáziummá fejlesztették, úgy, hogy 1852-ben a VII. osztályt, 1853-ban a VIII. osztályt is bevezették és az 1853—1854-es tanév végén a VIII. gimnáziumi osztályt végzett tanulók már érettségi vizsgát tettek. Ekkor az iskolának, az igazgatóval együtt, már 12 tanára volt.

A tanulók eleinte nem kaptak osztályzatot. Az osztályozás csak 1808-tól kezdődött meg, a következő érdemjegyekkel: *prima cum eminentia*, *prima cum laude*, *prima* és *secunda*. 1824-től bevezették a félévenkénti osztályozást. Az 1850—1851-es tanévtől kezdve — osztrák előírás szerint — mindenik osztályban tanították a következő tantárgyakat: hittan, latin nyelv, magyar nyelv, német nyelv, földrajz, történelem, mennyiségtan, természetrajz. Ezekhez járult a III. osztálytól kezdve a görög nyelv, a VII. osztályban a természetrajz helyét a természettan foglalja el, a VIII. osztályban a filozófia. Fakultatív tantárgyként az éneket és szabadkézi rajzot is tanították. Érdekes megemlíteni, hogy az iskola tantestülete már 1862-ben felveti a tanulók túlterhelésének problémáját. Az 1890. évi tantervben már a testnevelés is szerepel, heti 2 óras tantárgyként mind a 8 osztályban.

A különböző anyanyelvű tanulók testvériségét szolgálta az 1874-től működő önképzőkör is. Ez az 1875—1876. tanévben a magyarok, székelyek, szászok és románok jellemzésére pályamunkát írt ki, amelyre három pályamű érkezett be. Az önképzőkör rendes tagjai a VII. és VIII. osztály tanulói, rendkívüli tagjai az V. és VI. osztály tanulói voltak. A gyűlések tárgya: önálló dolgozatok vagy fordítások, azokra hozott bírálatok felolvasása, szabad előadások és szavatelok. Mindezek az önképzőkör *Ébredés* című folyóiratában is megjelentek (eddig még egyetlen példányát sem sikerült megtalálnunk).

Több, később nevéssé vált író és költő ebben az önképzőkörben kezdte meg irodalmi tevékenységét.

Az énektanítás eleinte egyházi jellegű volt. Az első többszólamú énekkart, mely világi énekeket is előadott, 1856 őszén alakították meg. A zene-tanítás is megkezdődött 1872-ben: a zenekar főképp az iskolai ünnepélyeken szerepelt.

Az oktatói-nevelői munka eredményeképpen sok, a társadalom számára hasznos ember került ki az iskolából. Egyesek közülük a tudományban, mások az irodalom terén tűntek ki. Megemlítjük Baróti Szabó Dávidot, a deák-

A székelyudvarhelyi
Dr. Petru Groza
Líceum

kos irodalmi iskola megalapítóját, Orbán Balázs földrajz-néprajz tudóst, Tamási Aron és Tomcsa Sándor írókat, és itt végezte a gimnázium első két osztályát Szemlér Ferenc, a költő.

A mai iskolaépület alapkövét 1909. május 19-én rakták le, s az 1910—11-es tanévet már az új épületben nyitották meg.

Az 1948-as tanügyi reform óta liceumunk szocialista intézménnyé vált. 1953-ban létrejött az esti tagozat is, melynek tanulólétszáma az első évbeli 35-ről máig 256-ra emelkedett. Többi tanulóink száma az 1967—68-as tanévben 911, a tanerőké 51 volt.

Iskolánk 1958. január 1-e óta a „Dr. Petru Groza Liceum“ nevet viseli.

Erdélyi viszonylatban a XIX. század közepétől jelennek meg a középfokú és felsőfokú iskolák évkönyvei. Így a székelyudvarhelyi gimnázium esetében is az 1857—58-as tanévtől kezdve ismeretes az akkor főgimnázium első „tudósítványa“. Történetírásunk, amely az iskolatörténet terén az utóbbi években ért el bizonyos ered-

ményeket (gondolok itt elsősorban Lucia Protopopescu munkájára: *Contribuții la istoria învățămîntului din Transilvania 1774—1805*. București, 1966), még adós számos iskola történetének megírásával. Véleményem szerint egy valóban alapos, tudományos munka nem képzelhető el részlettanulmányok és az egykori Erdély közép- és felsőiskolái anyakönyveinek, albumainak, tanuló-névsorainak, konskripciók jegyzőkönyveinek kiadása nélkül. Egy valóban széleskörű iskolatörténeti kutatásnak azt is követnie kell, hogy mivé lettek az egyes közép- és főiskolák végzettjei, milyen szerepet játszottak mint egyházi vagy később egyre inkább világi értelmiségiek a különböző századok gazdasági, politikai, kulturális életében.

Albert Dávid

Csikszereda: 300 év

Ezelőtt háromszáz évvel, amikor egész Erdélyt nem minden korra jellemző társadalmi és politikai zavarok kavarták fel, s élethalálharc zajlott a függetlenség megőrzéséért, Csíkban a sorozatos török-tatár betörések és pusztítások ellenére is iskolát, mégpedig középfokú iskolát alapítottak, meghazudtolva azt a régi mondást, hogy „inter arma silent musae”. Ez a tett a három évszázados történelmi távlatból is tiszteletre kötelez.

A mai csikszeredai Líceum elődje a XVII. század második felében, 1667 és 1669 közt keletkezett. Alapítói a Csíksomlyón megtelepedett ferencrendi barátok, akiket már Hunyadi János kiváltságokkal látott el 1442-ben a törökök felett aratott marosszentimrei győzelme alkalmával. Természetesen azelőtt is működtek már Csík-székben olyan egyszerűbb iskolák, amelyek az elemi oktatásnak megfelelő alapismereteket, valamint némi középfokú oktatást is nyújtottak, de a csíki ifjúság a XVII. század közepe előtt magasabb fokú tanulmányait — éppen az ilyen természetű iskola hiányában — főleg Moldva, Lengyelország és Magyarország katolikus tanintézeiteiben folytatta.

Az oktatással kapcsolatos első írásos emlékünk 1630. augusztus 26-ról való, amikor Pálfi István kolozsmonostori rekvizitor öt könyvet adományoz az iskola használatára („ad usum collegii Csíksomlyoviensis”), később pedig, 1653. január 25-én II. Rákóczi György a gyulafehérvári országgyűlésen elhatározza a kolozsmonostori, udvarhelyi és somlyói templomok, klastromok és *kollégiumok* további fenntartását. Tehát már ebben az időben megindult az a folyamat, amely pár év múlva a csíksomlyói (ma csikszeredai) iskolát teljes mértékben középfokú jellegűvé fejleszti ki. A politikai események azonban egy időre meggátolják az iskola fejlődését. Izmael budai basa, Ali basa és a krimi tatárok Kemény János fejedelem elűzésére Erdélybe törnek, s 1661 őszén már Csikszeredát és környékét dűlják. Evlia Cselebi török utazó, aki maga is tanúja volt a csíki eseményeknek, azt írja, hogy „a falvak és városok teljesen elpusztultak és elromboltattak”. A csíksomlyói zárda román származású évkönyvírója, Kájoni János és a későbbi krónikás Losteiner Leonárd fel-